

Н. В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 2000. – С. 139 – 162. **14. Цивьян Т. В.** Дом в фольклорной модели мира (На материале балканских загадок) / Т. В. Цивьян // Семиотика культуры : труды по знаковым системам. Вып. X. – Тарту, 1978. – С. 65 – 85. **15. Славянская** мифология: энцикл. словарь. – М. : Эллис Лак, 1995. – 416 с. **16. Панкеев И. А.** Тайны русских суеверий / И. А. Панкеев. – М. : Яуза, 1997. – 199 с. **17. Успенский Б. А.** Филологические разыскания в области славянских древностей / Б. А. Успенский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 248 с.

У статті розглянуто концепта *добро* і *дім* у Словнику Володимира Даля та в російській мовній свідомості, проаналізовано їхній взаємозв'язок і домінуюче положення в російському ментальному просторі, у системі російських цінностей.

Ключові слова: концепт, домінує, мовна свідомість, ментальний простір, ієрархія цінностей.

В статье рассматриваются концепты *добро* и *дом* в Словаре Владимира Даля и в русском языковом сознании, анализируются их взаимосвязь и доминантное положение в русском ментальном пространстве, в системе русских ценностей.

Ключевые слова: концепт, доминанта, языковое сознание, ментальное пространство, иерархия ценностей.

The author considers the concepts of *good* and *home* in Vladimir Dal Dictionary and the Russian linguistic consciousness and presents an analysis of their correlation and dominant position in the Russian mental space and value system.

Keywords: concept, dominant, linguistic consciousness, mental space, value hierarchy.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.09.2013 р.

Рецензент – к.філол.н., доц. Унукович В. В.

УДК 82-14

І. О. Ніколаєнко

АВТОРСЬКІ НЕОЛОГІЗМИ В ПОЕЗІЯХ ВАСИЛЯ СТАРУНА

Наше сьогодні має дивовижну здатність перегукуватися з найдавнішими часами. Інколи навіть здається, що настала пора Відродження давньогрецького феномена, звичайно, у наймодернішій транскрипції. Особливо, читаючи таких поетів, як В. Голобородько, В. Герасим'юк, І. Малкович, І. Римарук, В. Осадчий, Ю. Андрухович, В. Старун, О. Гордон.

Цікаві думки мав Платон, який уважав, що філософ наближається до поета Саме це можна сказати про названих поетів, які розкривають невичерпну глибину, яку ми, сучасники, не спроможні збагнути одразу. Чи мусить поезія бути простою, як табличка множення? Чи має вона бути схожою на довідник, у якому все розкладено й класифіковано? Поет з Луганщини Василь Старун – член Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників – намагається відповісти

на ці, скоріше риторичні, питання книгами своїх поезій. В. Старун видав сім книг: „Абетка світла”, „Сміх ополонок”, „Столітній знак”, „Голос і наголос”, „Калігули”, „За некийвським часом”, „Мареограф”, „ Душа змії”. Такі вірші не загубляться в жодному контексті. Вони виділяються й привертають увагу, як камінь на рівній дорозі, і якщо їх не оминати, а зважитися й відкотити з путі, можна виявити під ними справжній скарб. Прочитавши їх, одразу відчувається перехід на інший, якісно вищий рівень шляху пізнання поезії. В. Старун не належить до тих поетів, які зумисне укладають будову вірша, нагромаджуючи слово на слово, незважаючи ні на його вагу, ні на звучання, повністю ігноруючи взаємодію слів, мотивуючи це тим, що вони так чують або ж так бачать, Уся ця конструкція втрачає смисл, перетворюючись на руїну не лише для читача, але й для автора, щойно він міняє кут зору.

Щодо віршів В. Старуна, то не можна не помітити, попри густе смислове навантаження та складність форм, що автор творить їх, керуючись внутрішніми законами, які відкриваються з точки зору Слова та Поезії. В. Старун належить до герметичних поетів. Герметичність є свідченням вимогливості до поетичного слова і водночас карою”, – зауважує літературознавець Є. Баран [1, с. 103].

Характерну рису тієї ж таки манери зауважив інший критик П. Коробчук: „В. Старун вирізняється з-поміж практично всіх вітчизняних поетів оригінальною ритмомелодикою – структурним енжамбеманом...” [Там само, с. 102]. Ідеться про такий засіб у віршуванні, коли кінець речення, розпочато в одному рядку, переноситься на початок нового, тим самим утворюється пауза, яка посилює загальносмислову вагу окремих слів, надає поетичній мові схвильованості й напруги. Неповторність Старунової поетики цим не вичерпується. В особі В. Старуна маємо поета, який збагатив українську мову власними неологізмами. Цей аспект – авторські неологізми В. Старуна – і є *метою* нашої статті.

Про В. Старуна є окремі публікації В. Слалчука, П. Коробчука, Т. Південної, М. Мірошниченка, Л. Працюк, В. Рябого, В. Моренця. Йому присвячували свої вірші П. Коробчук та поетеса Л. Горбенко. Але всі ці дослідження стосуються, в основному, його поетичної форми, оригінальної ритмомелодики, рідкісних поетичних фігур, паліндро много жанру або зорової поезії. Є окремі публікації про неологізми у творчості В. Старуна та малюнкові тексти, покликані видобути із забуття первісне, архетипне мовомислення – так наші пращури на бивнях і кістках мамонтів передавали нащадкам різьблені зображення предметів, подій, і так трипільці свої знання увінчували на гончарських виробх. В. Старун перший в українській літературі запроваджує піктограму в українську зорову поезію як окремий жанр.

В українській мові авторські неологізми творяться окремими письменниками відповідно до законів українського словотворення. І хоч переважна більшість цих новотворів залишається в індивідуальному обігу автора й характеризує його творчу манеру, вони виконують у мові важливі стилістичні функції. Ці форми є важливим засобом естетичного впливу на читача, і більшість з них, навіть не потрапивши до загальномовного словника, давно відомі всім читачам. І нехай навіть ці авторські неологізми залишаються назавжди тільки їхніми словами, хай навіть вони не надходять до активного фонду української сучасної мови, – але там, де їх ужито, вони живуть і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям. Подобаючись хоча б певному колу читачів, авторські неологізми тим самим виправдовують своє народження та існування.

Творцями неологізмів були поети різних часів і епох: Т. Шевченко,

М. Рильський, А. Малишко, І. Драч, Л. Костенко, Б. Олійник, Д. Павличко, В. Симоненко, В. Стус, В. Старун, В. Голобородько та ін. У цілому, словесне поетичне новаторство є засобом оновлення мови, її поетизації.

Шоста книга поета „За некиївським часом” побачила світ у видавництві „Світлиця” (м. Луганськ) 2008 року. Високу оцінку цій поетичній збірці дав П. Коробчук, член Асоціації українських письменників та Національної спілки письменників України, який відзначив, що наш луганець з повним правом може претендувати на місце в десятці найкращих сучасних поетів України. Він же присвятив В. Старуну вірш, який по-філософськи висвітлює і зміст самої збірки, і її суголосне звучання порівняно з сьогоднішнім, і порівняно з нелегкою долею поета такого напрямку, як В. Старун:

у всесвіті мікроскопічним трава
холодна немов гіпотетика...
але палахкоче але зігрива
години світлинна абетка [2, с. 5].

Ось це слово „світлинна” (до речі, теж авторський неологізм П. Коробчука) найбільше, найглибше розкриває весь зміст збірки „За некиївським часом”.

У збірці В. Старун не просто вживає нові слова, а відкриває нову топофілографію, користуючись при цьому й місцевими надбаннями, і творячи на їх основі свої неологізми: *стражда* – від страждати, *звогніти* – від згоріти, *блук* – від блукати, *хвиління* – від хвилюватися, *творба* – від творити, *бавища* – від бавитись, *перекотикулястий* – від перекотиполе (за формою), *мороспливання* – мороский дош (с. 5, 6, 8, 9). *Торопінь* – той, хто поспішає, торопиться, *поетар* – поет, *невідомець* – незнайомиць, *світуни* – світлячки, *гольцем* – голий, *доходжалих* – до чогось доходять, *овид небес* – небокрай, *піст крейдяних лілій* – метафора (с. 10, 12 – 18); птахи сьогодні *вищокали* небо (с. 39); сніг *анабазису* (лат.) не пристає до тіла (с. 48); *лякне* (гнеться) трава [17, с. 51]; співають *осанну оазі* (величальна пісня чомусь живому) (с. 52); *шурган* (різновид бурі) пройшовся (с. 56) та ін.

Отже, у збірці В. Старуна „За некиївським часом” досить інтенсивно вживаються індивідуально-авторські неологізми. Їх варто розглядати в складній за формою творчості В. Старуна як складне явище системного й асистемного (ненормативність, функціональна й експресивна зумовленість, створення для ситуативних потреб) характеру. Більшість з авторських неологізмів цієї книги – це позанормативні периферійні лексичні елементи. Вони вжиті автором переважно зі стилістичною метою. По-друге, ужиті для увиразнення якоїсь ситуації, інколи – образу, фрагмента.

Ці авторські неологізми вживаються в книзі переважно з настановою на номінацію, а не експресію. Це і є „світлинна” поезія. Коли вчитатися в неї, вникнути в її звукопис, то одразу стає зрозумілим, як глибоко автор намагається осмислити час – життя і життя – час. Може, тому автор і назвав цю книгу „За некиївським часом”, оскільки створена вона не за загальними законами поетичних норм, а за внутрішніми законами самого автора, законами, що відкриваються з точки зору Слова й Поезії.

Ще можна виділити в поезії В. Старуна й чіткі „неологізми-афоризми”:

Рубіжне – то не рубіж (с. 51);
сніг замітати –
справа марудна (с. 63);
днем породілі
буде хай четвер

і повний місяць (с. 63);
писати листа
на крилі голуба (с. 68);
колиска в
блукальцях давно (с. 89);
наше місто
чужі душі
тримає в полоні (с. 90);
щось в цьому
світі не
так – не в такт (с. 92);
українські поети
стають чорноземом (с. 107).

У 2005 році видавництво „Просвіта” імені Тараса Шевченка спільно з Міністерством культури та мистецтв України видало книгу В. Старуна „Калігули”. У творчому доробку поета – це п’ята книга. Український поет і перекладач М. Мірошніченко зауважив, що в цій книзі В. Старун захоплює багатством граматичних структур, здебільшого сповнених глибинного змісту: від суспільно-історичного тла ретроспекції футуристичних візій до образно-світоглядної конкретики, географічно-побутової деталі [3]. Характерну рису тієї ж таки манери відзначив і критик Євген Баран, і вже згадуваний раніше П. Коробчук [4]. Названі критики завважили на такі характерні риси, як неповторність Старунової поезики, використання дуже рідкісних художніх засобів.

У „Калігулах” це анадиплопіс – поетична фігура за якої мовна одиниця наприкінці рядка (слово або вираз) повторюється на початку наступного. У давніх персотаджиків еллінський анадиплопіс звався „муссадар” і мав шість різновидів. Так ось, два різновиди його використав уперше в українській поезії В. Старун. Наводимо приклад анадиплопісу, заснованого на графічних омонімах:

ще човгає
призахідність крізь кому,
кому ти заздриш –
комплексу гебрей?

(„дерева втоптані у вогнище...”) [5, с. 121].

У „Калігулах” В. Старун користується й таким жанром, як вірш-паліндром. Як відомо, він може бути художнім засобом, коли вифрагментовується в межах віршованого рядка і поетичним жанром, коли згадана дзеркально-симетрична повторюваність літер проймає весь текст. Як художній засіб, паліндром застосовувався й раніше. Варто згадати Шевченкову „Причинну”:

„Ходімо гріться! - Закричали. –
Зійшло вже сонце!” (Голі скрізь;
З осоки коси, бо дівчата).

Неважко помітити обернено-симетричні буквосполучення „сок-кос”. Або візьмемо рядок „Ото потоп буде” з містерії „Великий льох”. Тут неможливо не помітити двочитальність фрагмента „ото пото...” У книжці „Калігули” В. Старун теж користується паліндромним жанром, наприклад:

оливи горлових
Піскових бур-рубель

Свідомості

(„канцелярист проти людей”) (с. 127).

Як бачимо, у Старуна в збірці „Калігули” паліндром виступає як жанр. Поет використав і такий жанр, як піктограма. Виконані ним власноруч і не позбавлені вербальності (певних слів чи уривків слів, літер) малюнкові тексти покликані видобути з буття первісне, архетипне мовомислення.

На звукописьмо чи звукове інструментування обіперті й такі поезії „Капітул”, де В. Старун вдається до фонетичної пантоанафори, за якої всі слова в межах тексту розпочинаються однією й тією ж літерою.

осідає
осінь
осами
октав (с. 194).

шемрає
шолудивий
шанс (с. 206).

щириця
щекавиці
щипче
щось (с. 206).

якраз
ярмарок
ялинкових
ямалів (с. 203).

Несподіванка Слова – вона для поета Старуна іноді більше значить, аніж саме значення слова. Раз-пораз трапляються в нього діалектизми слобожанського походження, рідковживані слова й неологізми: анабастичний сніг (чужий); вчорашній *фастак* (ліки); *оннегер* (композитор); *фонтанують* (піднімаються в небо) одночасно птиці; миглі *видуб* (місце, де спиляно дуби); *реінкарнава* (відновлення, оживлення); *вишурбає* трал (вирве); мокрої *калами* (чим пишуть); *верцадло* (люстерко); *вишиви* на сорочці білій (вишивки); метелики в паперових *зблудьках* (оригамі); наспіх *звалашені* (скупчені) та ін.

У „Калігулах” чимало „неологізмів-фразеологізмів”. Можна виокремити такі:

коли важко – схиляєш
голову до землі
коли легко
– оминаєш
зорі (с. 159).
ізціли себе сам –
станеш лікарем
мовчи – будеш філософом (с. 88).
порожній вірш
пожива для
короїдів (с. 89).
краплі дзьобають поріг (с. 68).
згадати солов'я
під листопад (с. 84).

слова крізь
вушко голки
пролетять (с. 114).

Найновіша збірка Василя Старуна „Душа змії” [6] ще пахне друкарською фарбою, нічия рука не торкалася ще її сторінок. Скільки в ній незвіданого, таємного й таємничого світу, відчувається потяг самого автора до невідомого. Вийшла друком у Івано-Франківську.

У ній, як і в інших творах поета, яскраво відчутно творчу манеру В. Старуна – метафорично-асоціативну, герметично-розкішну. Поезії цієї збірки дещо ускладнені несподіванкою поетичного слова, поетичної форми, збагачені авторськими неологізмами. Але чим більше читаєш ці незвичайні рядки, то більше відкривається такий багатий і незвіданий світ поезії, світ, який у Василя Старуна виходить за межі буденного, свідомого матеріального – і торкається вершин вічності.

Авторські неологізми в книзі „Душа змії” не штучно вплетені в поетичні рядки, вони несуть у собі відмінне смислове навантаження, певний експресивний заряд, надаючи поетичному мовленню автора загадковості, неповторюваності, невимушеності. Як і в попередніх збірках, В. Старун творить свої неологізми за законами українського словотворення. Майже всі вони залишаються в індивідуальному обігу автора і, в основному, характеризують його творчу манеру. Більшість з цих авторських новотворів, навіть не потрапивши до загальномовного словника, уже є засобом естетичного впливу на читача:

і не віно попереду ждуть
пшаницю (ходу) в поті чола (с. 105).

У своїй новій збірці В. Старун використовує авторські метафоричні структури, що наближаються до метафоричних зворотів:

у застиглих воронцях
заплутується бджола
з іншого грому (с. 10).

А ось вислови, що наближуються до філософського узагальнення:

вишиваємо хрестиком –
хлопчику мій –
каже жінка не –
бачена в суворих
дощах Слобожанщини:
та малюнок для вишивання
ще не готовий (с. 21).

світ завершує біганину
навколо себе (с. 23).

на кожній землі горить
стовп життя (с. 34).

все в пісок опада:
і крапля – теж (с. 38).

чим далі в ліс -
тим більше суєти (с. 45).

У своїй новій збірці „Душа змії” поет рідко, але вживає слова старослов'янського походження: *ошуї* (праворуч) (с. 155); *одернуй* (ліворуч) (с. 155); *в околії* (болт.) забутого танку (с. 159); *вражда дублонів* (старосл. монети) (с. 162).

Дослідивши новотвори в новій книзі В. Старуна „Душа змії”, стає зрозуміло, що поетичний словник автора постійно розширюється й оновлюється, хоча зауважимо: індивідуально-авторські неологізми поета живуть лише в його власних творах для увиразнення якоїсь ситуації, образу, фрагмента Основна сфера функціонування цих новотворів – художній та розмовний стилі. Якщо класифікувати словотворчі засоби новотворів В. Старуна то можна дійти висновку: поет утворює віддієслівні форми іменників найчастіше безсуфіксним та суфіксальним способами, наприклад, безсуфіксним способом утворено слова: *пересип* <— пересипатись; *перелюб* <— перелюбити; *поскриб* <— поскребти; *виціл* <— вицілити; *шемріт* <— шемрати. За допомогою суфіксального способу автор творить такі слова: *любінь, творба, пішаниця, бидловиння, хитавиці, огни'во, галузкий, видноці* та ін.

Отже, проаналізувавши використання новотворень у найновіших поетичних збірках В. Старуна – „За некийівським часом”, „Калігули” та „Душа змії”, ми можемо твердити, що митець надзвичайно широко використовує авторські неологізми, які органічно вплетені в тканину його творів. Переважна більшість витворених письменником слів належить до вузьких okazіоналізмів, які збагачують мовні засоби експресивно-образного плану, в основному це похідні слова, які є номінативними мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням. У його поезіях вони характеризуються специфічними структурними особливостями й функціями, як-от: словотвірна похідність, функціональна одноразовість, номінативна факультативність, індивідуальна незалежність.

Найбільш продуктивними способами творення індивідуально-авторських неологізмів для поетичної мови В. Старуна є способи афіксації та словоскладання (композиція). Причому центральне місце займає афіксація. Зокрема у системі творення іменників-неологізмів переважає суфіксація та безсуфіксний спосіб, а прикметників та дієслів – конфіксація.

Простеживши сферу вживання неологізмів В. Старуна, доходимо висновку, що вони, зазвичай, не функціонують поза межами твору, у який уведений, й у зв'язку з цим з бігом часу не втраять відтінку новизни. Отже, вони належать до пасивного складу лексики.

Чим же зумовлена поява неологізмів у творчості В. Старуна? По-перше, розвитком самого суспільства По-друге, намаганням поета глибше пізнати й точніше позначити ті чи інші явища навколишнього світу, духовного життя людини. По-третє, у багатстві образного світу автора У прагненні виразити свою поетичну неповторність, несподіванку слова своє авторське „Я”.

І це автору вдалося. Його улюблені неологізми (простежена повторюваність у кожній збірці по кілька разів): *світуни, хвиління, дзумкочуть, спорадичних, воріння тощо*.

Його „фразеологізми-неологізми”, безперечно, є засобом не лише естетичного впливу на читача.

Блискуче виразив думку про неповторність поезії й поетичного світу В. Старуна П. Коробчук:

дарма що пригодоньки – у постолах
дарма що пільма - полинова –
долає дистанцію – ііуртовий шлях –
стереометрія слова [2, с. 5].

Можна цитувати ще й ще Старунові вірші, можна шукати аналогії з використанням різного мовознавчого інструментарію, але це не наблизить до поета А

можна просто відкрити навмання сторінку, прочитати вірш, який в уяві виростає й стає індивідуальним стилем буття.

Старун є поетичним мінімалістом. Пише короткі вірші, постійно експериментуючи зі змістом, формою, словом. Цей старунівський вірш особливий, його не сплутаєш з іншими: у творі стільки асоціацій, що сам вірш інколи набуває віртуального обрису. І все ж треба розуміти, що Василь Старун є унікальним явищем нашого сьогодення.

Література

1. Неживий О. І. Жайвори над Луганщиною / О. І. Неживий, А. Ю. Медведенко. – Луганськ : Світлиця, 2004. – 330 с. **2. Старун В. В.** За некиївським часом / В. В. Старун. – Луганськ : Світлиця, 2008. – 152 с. **3. Мірошніченко М.** Поезія двостороннього струмування мови / М. Мірошніченко // Німчич. – 2007. – С. 162. **4. Медведенко А.** Від серця до серця / А. Медведенко // Літературне буття Лугашчини. – Луганськ : Світлиця, 2007. – 491 с. **5. Старун В. В.** Калігули / В. В. Старун. – К. : Просвіта 2005. – 221 с. **6. Старун В. В.** Душа змії / В. В. Старун. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2009. – 192 с.

Статтю присвячено аналізу авторських неологізмів на прикладі поетичної творчості В. Старуна. Акцент зроблено на умовах появи неологізмів, розглянуто сферу їхнього вживання поетом.

Ключові слова: авторський неологізм, асоціація, експеримент зі словом, авторське «Я», активний / пасивний склад лексики.

Статья посвящена анализу авторских неологизмов на примере поэтического творчества В. Старуна. Акцент сделан на условиях появления неологизмов, рассмотрена сфера их употребления поэтом.

Ключевые слова: авторский неологизм, ассоциация, эксперимент, со словом, авторское «Я», активный / пассивный состав лексики.

The article is devoted the analysis of author neologisms on the example of poetic creation V. Starun. An accent is done subject to conditions appearance of neologisms, the sphere of their use is considered by a poet.

Keywords: author neologism, association, experiment, with a word, author «Ya», active / passive composition of vocabulary.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.09.2013 р.

Рецензент – д.філол.н., проф. Будівський П. О.